

Society library in 1869–1926 and another archives functioned for the Executive Committee in 1827–1944. It is also understood that the whole documentary inheritance of the Society activists, their publications, their newspapers editions are included into the Archives. Separate sections of the article deal with the history of the Archives, the Prosvita House, and also with the documentary inheritance of the Prosvita, main repositories where they are kept.

Keywords: Archives, Prosvita Society in Lviv, Documentary inheritance.

АРХИВ ТОВАРИЩЕСТВА “ПРОСВІТА”: ІСТОРІЯ ФОРМИРОВАНИЯ, СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ

Галина Сварнык

Речь идёт об основании, сборе, деятельности, судьбе и состоянии сборников рукописных и документальных материалов товарищества “Просвіта” во Львове (1868–1944). Архив существовал при библиотеке товарищества (1869–1926), был деловодный архив при Головной управе (1827–1944), также под архивом подразумеваем общее документальное наследие, к которому относятся и архивы деятелей “Просвіти”, материалы издательства, редакций газет и журналов. Отдельно выделено подразделы об истории и формировании архива, о доме “Просвіти”, о документальном наследии “Просвіти” и основных местах его хранения.

Ключевые слова: архив, товарищество “Просвіта” во Львове, документальное наследие.

УДК 930:(538.94:39)J(477.83/.86)“193”

УКРАЇНСЬКА ЕТНОКАРТОГРАФІЯ ГАЛИЧИНИ 30-х років ХХ ст.

Неоніла Падюка

*завідувач кабінету картографії, молодший науковий співробітник
ЛННБУ ім. В. Стефаника*

Досліджуються етнічні карти українських земель, які видали у 30-х рр. ХХ ст. українські галицькі вчені В. Кубійович, М. Кулицький,

© Падюка Н., 2009

І. Зілинський. Подається опис українських етнічних меж, зображених на згаданих картах. Визначається їхнє наукове значення.

Ключові слова: етнічні карти, етнокартографія, українські етнічні межі, В. Кубійович, М. Кулицький, І. Зілинський.

Черговий поділ українських етнічних земель після Першої світової війни між СРСР, Польщею, Чехо-Словаччиною і Румунією спонукав українських вчених до ретельного вивчення національних відносин в усіх частинах української національної території та створення етнічних карт, які мали особливе значення, адже на них зображувались українські етнічні межі, які не відповідали політичним. Вони були важливим аргументом несправедливості такого поділу та обґрунтовували необхідність об'єднання всіх українських земель в єдину державу.

Згідно з дослідженнями українських вчених (О. Купчинський [35, с. 793-797], Г. Колодій [20], Р. Сосса [46, с. 199-225; 47, с. 63-75], О. Шаблій [48, с. 437-443]), етнічні карти українських земель у Радянській Україні майже не видавались. Нам відомі лише дві, видані у 20-х рр. ХХ ст.: стінна чотирьохаркушева “Етнографічна мапа Української Соціалістичної Радянської Республіки” (Київ : Червоний шлях, 1925) І. Мальваного і Т. Скрипника, виконана у масштабі 1 : 750 000, та “Етнографічна мапа У.С.Р.”, що була поміщена у “Географічному атласі УСРР” (Київ, 1929*) Л. Кльованого. Проте на обох мапах зображення національних відносин обмежується тодішніми українськими республіканськими кордонами, які, як відомо, не збігалися з етнічними.

Натомість українські етнічні межі зображено на “Діалектологічній карті України”** українського мовознавця В. Ганцова, що була долучена до його праці “Діалектологічна класифікація українських говорів” (Київ, 1923) та “Фізичній мапі Української Соціалістичної Радянської Республіки”, що була поміщена у згаданому “Географічному атласі УСРР” (Київ, 1929) Л. Кльованого.

У 30-х рр. ХХ ст. у Радянській Україні через політичні чинники не видано жодної етнічної карти.

* Вийшли два видання, обидва датовані 1929 р.

** Діалектологічні карти належать до етнолінгвістичних, які є підсистемою етнокультурних карт. Проте для дослідження українських етнічних меж вони мають надзвичайно важливе значення.

У 20-х рр. ХХ ст. у Галичині опубліковано теж небагато етнічних карт українських земель. Це, зокрема, “Карта України. Оглядова карта українських земель...” (Львів : Вперед, 1922), “Карта українських земель” (Львів : Нова Українська Школа, 1928) та невеличкі етнічні мапки-врізки з одинаковою назвою “Карта народів”, що були поміщені у третьому виданні “Географічного атласу” (Київ ; Ляйпціг, 1928) М. Кордуби.

У 1930-х рр. у Галичині створенням етнічних карт українських земель займались визначні вчені Володимир Кубійович, Іван Зілинський, Микола Кулицький.

Картографічну діяльність В. Кубійовича і М. Кулицького висвітлювали у своїх працях О. Шаблій [48-51], Г. Колодій [19], І. Ковальчук [18], О. Купчинський [34-36], М. Дністрянський [8], О. Вісьтак [4], Н. Падюка [40-42]. На пошану В. Кубійовича проведено конференції [1; 7, с. 69; 15; 18, с. 65] та опубліковано збірники наукових праць [1; 3; 15; 16; 43]. Наукову спадщину І. Зілинського досліджували М. Пшеп’юрська-Овчаренко [44], К. Кисілевський [17], пам’яті вченого присвячено окремий науковий збірник [9]. Проте спеціального дослідження розвитку української етнокартографії у 30-х рр. ХХ ст. не проводилось. У статті ми спробуємо заповнити цю прогалину.

Мета статті — дослідити етнічні карти українських земель, які у 30-х рр. ХХ ст. створили українські вчені Галичини; визначити їх джерелознавче значення.

З кінця 20-х рр. ХХ ст. почалася тісна співпраця українських галицьких вчених В. Кубійовича, І. Зілинського, М. Кулицького. В. Кубійович проводив статистичні та демографічні дослідження українських земель [21-33], І. Зілинський — мовознавчі, безпосередньо “на терені” [10-14; 17, с. 37-42], М. Кулицький як віртуозний картограф втілював результати цих досліджень на папері, згодом долучився до аналізу статистики українських етнічних земель та сформував відповідну картотеку про національні відносини в Галичині, на Волині та Холмщині [34, с. 310], яку після Другої світової війни використав В. Кубійович у праці “Етнічні групи Південно-західної України (Галичини) на 1 січня 1939. Національна статистика і етнографічна карта” (Вісбаден, 1953, 1983) [34, с. 316].

У фонді кабінету картографії Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника зберігається невідома широкому колу дослідників рукописна мапа визначного українського картографа М. Кулицького “Західно-Українські землі”*, укладена у 1932 р. Поки що не вдалось встановити, до якої події було виготовлено цю карту. Мапа з такою назвою не зафіксована у каталозі виставки “Український народ, його життя і праця”, яку організував В. Кубійович у Львові 1-15 грудня 1935 р. Можливо, карта була підготовлена для якоїсь іншої етнографічної виставки чи доповіді про національні відносини в Галичині, зокрема В. Кубійовича.

Мапа “Західно-Українські землі” укладена способом кольорового фону і ареалів у масштабі 1 : 800 000 форматом 100 x 88 см. Показано достатньо велику кількість населених пунктів, гідромережу, кордони (державні, крайові, округів). Крім українців зображено розселення ще п'ятих сусідніх народів та ареали компактного проживання національних меншин. Територія розселення українців позначена червоним кольором. Українські етнічні межі збігаються з проведеними на “Етнографічній карті України і сумежних країв” (Львів, 1934), про яку йтиметься нижче. Мапа охоплює західноукраїнські землі, сягаючи на сході лінії Турів (Білорусь) — Могилів-Подільський.

Українські етнічні межі зображено так:

Українсько-білоруська етнічна межа починається на Нарві на схід від Суража, іде річкою на схід і на південний схід до Пружан, Ясельди, Берези Картузької, далі на схід і північний схід до Вигонівського озера, на схід до Цни, на південний схід попри Великі Чучевичі до Краснової Волі, переходить через річку Лань і тягнеться до гирла Случа і далі по Прип'яті на схід.

Українсько-польська етнічна межа починається на Нарві на схід від Суража і тягнеться на південний захід до Нурця, Сем'ятичів, досягає Західного Бугу східніше Дорогичина, тримаючись Бугу, іде на південний схід до Берестя, оминаючи Терешполь, повертає на південний захід до Коденця і Дратова, правим берегом Вепру прямує на південний схід до Павлова, Рейовця, Комарова, доходить до витоків Гучви, Солонки, Рати і

* Зберігається у кабінеті картографії (шифр 3619-Н).

Танви, відтак іде на захід понад річку Танву до Княжполя і гирла Лади, з південного сходу оминає польський півострів з містом Тарногород, повертає на південний захід до Сяну біля Лежайська, далі тягнеться на південний схід понад Сян до Ярослава і Радимна, повертає на південний захід і лівим берегом Сяну йде до Дубецька, оминає Динів і прямує Сяном до Сяніка, відтак тягнеться на захід попри місцевості Заршин, Риманів, Дукля, Жмигород, Горлиці, Грибів до Лабової, звідки повертається на південь до кордону з Чехо-Словакчиною, іде по ньому на захід, утворює з польського боку український півострів (Шляхтова, Біла і Чорна Вода, що не позначені на карті).

Українсько-словацька етнічна межа іде на південний схід лівим берегом Попраду, утворює два великі українські півострови, перший з яких охоплює територію між правим берегом Попраду і верхів'ям Ториси, другий розташований на північ від Сабінова, далі українська межа, охоплюючи витoki Топлі, тягнеться на північ, оминаючи Бардіїв і Зборів, повертається лівим берегом Топлі на південь до Гіральтівців, повертає на схід через Ондаву і Лаборець, та на південь до Ужгорода.

Українсько-угорська етнічна межа тягнеться від Ужгорода на південний схід через Латорицю до Лучок, Мукачєвого, переходить через Боржаву, біля Виноградова — через Тису і доходить до румунського кордону.

Українсько-румунська етнічна межа починається на лівому березі Тиси на південь від Виноградова і Хуста, тягнеться на схід лівим берегом Тиси до Вишкова і Тячева, між Тячевом і Великим Бичковом утворює на правому березі Тиси румунський півострів, йде на південний схід лівим берегом Вишевої, повертає на схід до Руської Поляни і кордону з Галичиною, відтак прямує на південний схід цим кордоном і далі у тому ж напрямку доходить до Кирлібаби, іде на схід до річки Молдови і Руської Молдавиці, повертає на північний захід до Сучави і далі на північний схід до Сторожинця, оминає це місто і входить у південному напрямку вузьким українським півостровом в румунську територію до Глибокої і міста Серет, повертається назад до Чернівців, іде, звиваючись, на схід до Сокирян і Могилєва-Подільського, охоплюючи Хотинщину. Зображена на карті частина

Північно-Східної Бессарабії зображена як мішана українсько-румунська територія.

Українські острови на карті позначені:

— на польській етнічній території: на Підляшші (обабіч Нурця на північ і на південь від Бранська, на лівому березі Західного Бугу доходять до Костянтинова, Білої, Радина); у Холмщині (на правому березі Вепру); на лівому березі Сяну аж до Вислока.

— на словацькій етнічній території практично по всій території Східної Словаччини;

— на угорській етнічній території (біля Берегового і Шарош Патака);

— на румунській етнічній території (Остра, понад Сучавою).

Карта М. Кулицького “Західно-Українські землі” має непересічне значення для української науки, оскільки презентує справжні міжетнічні відносини на західноукраїнських землях початку 30-х рр. XX ст., на ній чітко позначено українські етнічні межі, українські острови і колонії серед інших народів.

У міжвоєнний період в царині української діалектології і фонетики працює визначний мовознавець І. Зілинський. Своїми студіями з класифікації українських говорів він продовжив справу, яку започаткував основоположник української діалектології К. Михальчук.

І. Зілинський вважав, що класифікація і групування народних говорів має значення не тільки для мовознавства, “але також є дуже важною політичною наукою для етнографії і для вияснення деяких періодів історії, а саме історії міграцій і територіального розміщення та розширення поодиноких племен і цілого народу” [14, с. 2].

На основі проведених діалектологічних досліджень українських говорів І. Зілинський уклав декілька етнолінгвістичних карт. 1933 р. вчений опублікував “Карту українських говорів” з поясненнями до неї. Виходу у світ цієї праці передували розвідки вченого з української діалектології: “Дещо з фонетики українських говорів” (Львів, 1908), “Проба упорядкування українських говорів” (Львів, 1914), “Українські діалекти на карті московської комісії” (Краків, 1925), “До питання про діалектологічну класифікацію українських говорів” (Львів, 1926), “Нарис української діалектології” (ЗНТШ, Т. XIX), “Opis fonetyczny języka ukraińskiego” (Kraków, 1932) та ін.

“Карту українських говорів” рисував М. Кулицький (мірило 1 : 4 000 000, формат 38 x 61 см). Створена вона способами якісного фону, ареалів і написів. Різними фарбами позначені північні і південні українські говори, а південні — на західні і східні. Позначено державні кордони, гідромережу, невелику кількість населених пунктів, особливо на етнічних межах, що ускладнює їх опис.

Українські етнічні межі на карті зображені так:

Українсько-польська етнічна межа починається на річці Нарва і прямує на південь до Більська, Дрогичина, Межиріччя, на південний схід до Холма, Грубешова, повертає на південний захід до Томашова, Лежайська, по Сяну на південний схід до Ярослава, на південний захід до Сянока, охопивши Північну Лемківщину, доходить до етнічного кордону зі словаками.

Українсько-словацька етнічна межа, утворюючи численні українські півострови, охоплює Південну Лемківщину і доходить до Ужгорода.

Українсько-угорська етнічна межа від Ужгорода прямує у південно-східному напрямі до Мукачєвого, Виноградова і Хуста.

Українсько-румунська етнічна межа іде від Хуста понад Тису до Тячева, Сигота, охоплює Мармарошину, доходить до кордону з Буковиною, іде по ньому на південний схід, охоплює витoki річок Молдови, Сучави і Серета, повертає на північ до Сторожинця, оминаючи який, входить на південь понад річку Серет у румунську етнічну територію довгим вузьким українським півостровом, повертається на північ до Чернівців, іде, сильно звиваючись, на схід лівим берегом Прута до Липкан і Могилєва-Подільського, далі у південно-східному напрямі йде по Дністру до Ямполья, лівим його берегом до Рашкова, Рибниці, Тирасполя, доходить до Куяльницького і Хаджибейського лиманів, повертає на південний захід до Дністровського лиману, охоплює Акерманщину і прямує до озер Китай і Катлабуг, досягає Ізмаїла і Кілійським гирлом тягнеться до Чорного моря.

Українсько-білоруська етнічна межа починається від річки Нарви у південно-східному напрямі до Пружан, через Ясельду до Вигонівського озера, і далі до річок Цна, Лань і Случ, від Турова прямує на схід по Прип'яті, доходить до Мозиря, повертає

на південь до річки Словечної і далі тягнуться українсько-білоруським державним кордоном до Прип'яті і Дніпра, по Дніпру на північ до Сожі і на схід до Снови та українсько-російського державного кордону.

Українсько-російська етнічна межа іде вздовж Снови тодішнім політичним кордоном на схід до Семенівки, охоплює з півночі Стародубщину разом із Стародубом, по державному кордону повертає на південний схід до Сейму і йде на схід до Суджі, Старого Оскола, Острогожська, Бутурлинівки і Новохоперська. Як мішану українсько-російську територію позначено своєрідний трикутник Суджа — Старий Оскіл — Вовчанськ. Від Новохоперська етнічна межа йде на південь до Дону і далі до Морозівської, входить на захід в українську етнічну територію російським півостровом до Глибокої, Сіверського Дінця і Луганська, повертає на південний схід до Сулина, Шахт, на південний захід до дельти Дону, від Азова — на південний схід до Медвежого, на південний захід до Крапоткіного на річці Кубань, по річці до Краснодара і на південь до Чорного моря.

Границя **мішаного населення** позначена на карті від Луганська на південний схід, вздовж Дінця і його правого берега до Дону, далі переходить Дон і вздовж річки Сал прямує на схід, за Завітним повертає на південь і тягнуться до Копилкова, Манича, Калауса, Куми і Терека, повертає на захід і йде вздовж Терека через Наурську і Моздок, доходить до Карачаївська і Сочі.

Українські острови зображені у Надсянні, Пряшівщині, Буковині, Бессарабії, Добруджі, між Хопром і Волгою, понад Волгою і далі на схід до річок Єруслан, Великий Узень, Великий Іргіз.

Крим означений як територія, заселена мішаним населенням.

Для “Атласу українських і сумежних земель” (Львів, 1937) за редакцією В. Кубійовича І. Зілинський підготував карту “Українські говори” (масштаб 1 : 5 000 000, формат 27 x 45,5 см, в атласі розміщена під № 17).

На цій мапі поширення українських говорів дещо відрізняється від їх зображення на згаданій вище. Зміни стосуються українських етнічних меж.

На **українсько-польському** етнічному пограниччі:

1) Зменшено територію їх поширення на Підляшші, лінія їх розповсюдження проходить східніше і йде тепер понад Бугом до Берестя і на південний захід до Вепру.

2) У Холмщині лінія зображена більш звивиста, з посуненням польських півостровів на схід в українську територію до Холма, Грубешова, поза Томашів, охоплює тільки витоки Танви.

На *українсько-білоруському* етнічному пограниччі обмежено поширення українських говорів гирлом Лані.

На *українсько-російському* етнічному пограниччі:

1) На півночі зменшено поширення українських говорів між Суджею і Острогожськом. Від Суджі до річки Оскіл українську етнічну межу проведено південніше через місцевості Суджа, Миропілля, Рокитне, Борисівка, Вовчанськ, Великомихайлівка, річка Оскіл південніше Старого Оскола, далі етнічна межа тягнеться, звиваючись, лівим берегом Оскола, та, оминаючи Новий Оскіл, переходить на правий берег річки і йде на схід до Красногвардійська. Позначені українські острови на території між Суджею і річкою Оскіл свідчать про те, що на цій території українці проживають вменшості.

2) На Донщині зменшено поширення українських говорів понад правим берегом Сіверського Дінця і Дону до Ростова. Етнічна межа тут іде від Дінця на Сорокине, Сулин, Шахти, Ростів.

3) Мішану територію півдня Ростовської області, Ставропільщини і Східної Кубані означено українською.

4) Дещо зменшено українську територію на Кубані від Карачайська на північ понад річкою Кубань, Малий і Великий Зеленчук.

5) Збільшено український острів на лівому березі Волги від гирла Єруслана до Ахтубінська.

До праці “Питання про лемківсько-бойківську мовну границю” (Краків, 1937) І. Зілинський долучив одноколірну “Діалектологічну карту Лемківщини й сумежних говорів” [11], (масштаб 1 : 400 000, формат 28 x 45 см). Наукове значення цієї карти полягає в тому, що на ній позначено 320 населених пунктів Лемківщини та лемківську границю, як її визначали вчені Д. Зубрицький, С. Томашівський, О. Калужняцький та ін.

Діалектологічні карти українських говорів І. Зілинського мали велике значення не тільки для мовознавства, але й для етнографії й

політики. Наприклад, “Картою українських говорів” 1933 р. користувалося під час Другої світової війни міністерство військових справ Франції [44, с. 680].

Карту “Українські говори” з “Атласу” використав В. Кубійович [2, с. XX] для укладання карт “Національності” для цього ж атласу.

В. Кубійович продовжив справу С. Рудницького. “Центральними проблемами для обґрунтування УНТ [української національної території — *Н. П.*] В. Кубійович вважав визначення її меж, географічного положення і цілісності (соборності)” [5, с. 8]. Цій проблемі присвячені його численні праці з географії, демографії, статистики української національної території та етнічні карти українських земель, більшість яких він укладав спільно з М. Кулицьким.

Вперше такі етнічні мапи були долучені до третього тому “Української Загальної Енциклопедії”, виданого 1934 р. Це — “Етнографічна карта України і сумежних країв” та “Карта розміщення українського населення”.

Обидві карти надруковані у Львові літографічним закладом “Унія” (масштаб 1 : 5 000 000, формат 25 x 45 см).

В. Кубійович зазначав, що для укладання цих карт було використано результати таких переписів населення: радянського 1926 р. (українсько-білоруська та українсько-російська межі), чехословацького 1930 р. (українські межі у Закарпатті), угорського 1910 р. (українсько-словацький кордон), австрійського 1910 р. (для Галичини й Буковини); для зображення розміщення українців у Бессарабії було взято за основу працю Л. Берга, для Холмщини й Підляшшя — праці В. Францева, для Волині й Полісся — польську статистику 1921 р., для визначення українсько-білоруської межі — дослідження мовознавців та етнографів, передусім Є. Карського [33, с. 192-193].

“Етнографічна карта України і сумежних країв” укладена способами кольорового фону і ареалів, подає розселення 22 народів. Українці зображені рожевим кольором.

Українські етнічні межі зображено так:

Українсько-польська етнічна межа починається на Нарві північніше Більська, тягнеться на південь до Нурця і Західного Бугу біля Дрогичина, тримаючись Бугу, іде на південний схід до

Берестя, повертає на південний захід до Любартова, правим берегом Вепру прямує на південний схід до Томашова, відтак на захід понад річку Танву, повертає на південний захід до Сяну біля Лежайська, далі тягнеться на південний схід понад Сян до Ярослава і Радимна, охоплює Перемищину і знову йде по Сяну до Сяніка, повертає на захід до Грибова і на південь до кордону з Чехо-Словаччиною.

Українсько-словацька етнічна межа йде у південно-східному напрямку, охоплюючи верхів'я річок Попрад, Горнад, Топля, Ундава, Лаборець, Ціроха і доходить до Ужгорода. На словацькій етнічній території розташовані українські острови аж до лінії: річка Попрад — Кошиці.

Українсько-угорська етнічна межа тягнеться від Ужгорода на південний схід до Мукачєвого і Виноградова.

Українсько-румунська етнічна межа починається на південь від Виноградова і Хуста, тягнеться на схід до Тячева, Сигота, на південний схід до кордону з Галичиною і далі до Кімполунга, повертає на північ до Сторожинця та на північний схід до Чернівців, на сході охоплює Хотинщину і йде до Липкан, Єдинця, досягає Дністра вище Могилєва-Подільського і тягнеться вздовж лівого берега річки на південний схід до Рибниці, Тирасполя, Роздільної і Дністровського лиману, охоплює Акерманщину і південну частину Буджаку з містами Ізмаїл і Кілія та Кілійським гирлом доходить до Чорного моря.

Українсько-білоруська етнічна межа іде по Нарві на південний схід до Пружан, Ясельди, Вігонівського озера, через Цну і Лань до Турова на Прип'яті, по Прип'яті на схід до Мозиря, повертає на південь до Славечної і кордону України, далі прямує, звиваючись, українським кордоном на південний схід до Прип'яті, лівим її берегом до Дніпра, по Дніпру на північ до Лоева і гирла Сожі, відтак українським кордоном на схід, повертає на північ до Новозибкова і Клинівців, охоплює південну частину Стародубщини, доходить до Судості на південь від Почєпа.

Українсько-російська етнічна межа починається на річці Судость південніше від Почєпа, іде лівим берегом річки на південь до Дєсни, тодішнім політичним кордоном України на південний схід до джерел річки Клевєнь, входить в українську етнічну

територію російським півостровом до Путивля, іде по Сейму до Рильська, далі повертає на південний схід до Суджі, Миропілля, Борисівки, Сіверського Дінця на північ від Вовчанська, відтак прямує на північний схід до Нового Оскола, далі на схід до Бирюча, Олексіївки, Острогжська, по Дону, через Битюг до Бутурлинівки і Новохоперська, повертає на південь до Дону, проходить між Калитвою і Чиром, охоплюючи витoki річок Чир, Ольхова, Березова, Гнила, доходить до Морозівської, повертає на південний захід до гирла р. Гнилої, входить в українську етнічну територію у північно-західному напрямі російським півостровом обабіч Сіверського Дінця і його лівим берегом до річок Деркул і Айдар, охоплює верхів'я річки Кундрюча, оминає Сулин і йде через Шахти у південно-західному напрямі до Дону, південніше від Ростова переходить через річку і від Батайська йде на схід лівим берегом Дону до Західного Манича і Салу, далі правим берегом Салу, доходить до Завітного і йде на південь до Елісти, доходить до Східного Манича, по ньому — до Куми, по Кумі і дагестанському кордону досягає Тереку східніше Наурської і йде на захід через Моздок, П'ятигорськ, Кисловодськ, р. Кубань, верхів'я річок Уруп, Лаба, Біла до Сочі і узбережжя Чорного моря.

На Кубані і Ставропіллі означено мішані території:

1) українсько-калмицьку — від Елісти на захід до озера Манич і Ягорлик;

2) українсько-російську — південно-східна Кубань й усе Ставропілля.

Крим означений як переважно татарський з домішками українців, росіян і німців.

На карті позначено українські острови і колонії:

а) на російській етнічній території, що сягає на півночі Малоярославська і Воронеж; на сході розміщується понад Доном, Хопром, Медведицею, Іловлею, Волгою аж до Великого Узеня і Великого Іргіза;

б) на білоруській етнічній території — між Беседдю та Іпуттю;

в) на румунській етнічній території — у Південній Буковині, Бессарабії, Добруджі;

г) на словацькій етнічній території — на Пряшівщині, понад Ундавою;

д) на польській етнічній території — між Сяном і Вислоком, у Західній Холмщині понад правим берегом Вепру, на Підляшші понад річкою Крна до Межиріччя і Радина, понад Західним Бугом і Нурцем.

На українській етнічній території позначено острови інших народів: поляків (у Галичині і на Волині), німців (на Волині, на півдні України: Буджак, Акерманщина), болгар (у Буджаку, понад річками Великий і Малий Куяльник, над Азовським морем), росіян (на Слобожанщині, Донеччині).

Варто зазначити, що досить докладний опис українських етнічних меж В. Кубійович подав у статті “Україна. Антропологія і демографія” [31, с. 409-411], поміщеної у третьому томі УЗЕ, та в книзі “Територія й людність українських земель” (Львів, 1935) [30, с. 12-22].

На “Карті розміщення українського населення” зеленим кольором зображено тільки території розселення українців у відсотках до всього населення (від 2 % до 100 %). Відсотки українців відмічено штрихуванням різними способами. Ця карта підтверджує правильність проведення українських етнічних меж, визначення українських островів і колоній за абсолютною і відносною більшістю на “Етнографічній карті України і сумежних країв”.

Співпраця трьох українських вчених — В. Кубійовича, М. Кулицького, І. Зілинського продовжилась при підготовці “Атласу України й сумежних країв” (Львів, 1937). Карти за номерами 10-15 складають блок “Національні відносини”. Їх опрацьовували В. Кубійович і М. Кулицький. Спільно були укладені мапи 10-12 і 15; карти 13 і 14 В. Кубійович опрацьовував сам. Проте технічним опрацюванням усіх карт в атласі займався М. Кулицький. Про карту І. Зілинського “Українські говори” мова йшла вище.

Джерельною базою для укладання карт, як розповів В. Кубійович у “Вступі” до “Атласу” [2, с. XVII-XX], слугували результати переписів населення, статистиичні збірники, матеріали православної митрополії, мовознавчі дослідження Н. В. Міртова, етнічні карти Є. Карського, І. Зілинського, Л. Берга, С. Томашівського, О. Ріттixa [2, с. XX].

В. Кубійович зазначав, що результати переписів населення були різної вартості й достовірності, проведені у різний час.

Тому при їх аналітичному опрацюванні і зведенні до одного часу і мірила виникали труднощі. Для українських земель в СРСР було використано перепис населення 1926 р., у Польщі — 1921 і 1931 рр., у Румунії — 1910 р., оскільки результати перепису 1930 р. не були опубліковані, у Чехо-Словаччині — 1930 р.

Українсько-білоруську етнічну межу проведено за роботами Є. Карського і І. Зілинського, поправки на Донеччині зроблені на основі мовознавчої праці Н. В. Міртова, у Криму — за О. Ріттхом.

В. Кубійович зазначав, що через суперечності у переписах населення і велику смугу перехідних українсько-білоруських говорів визначити етнічну межу важко. Для її визначення він використав дослідження й карти О. Ріттха, Є. Карського, І. Зілинського [5, с. 55]. Тому на цій частині українського етнічного кордону вчений провів дві межі: “одну без чотирьох повітів, яка проходить так, як іде сучасна північна границя України: на Добрянку, Семенівку, Чауси, і другу, що обіймає спірний терен аж по Мглин на півночі.... Українсько-білоруська границя за останні віки не зазнала, ймовірно, ніяких змін” [5, с. 55]. Приєднати ці повіти до української етнічної території давав право В. Кубійовичу ще й той факт, що в 1917–1918 рр., внаслідок волевиявлення населення Північної Чернігівщини, ця територія увійшла до складу Української держави аж до приходу більшовиків.

На карті “Національності” (№ 10), (масштаб 1 : 5 000 000, формат 27 x 45,5 см) зображено розселення 22 народів. Територія проживання українців позначена тонкими вертикальними рожевими лініями. Українські етнічні межі зображено здебільшого так, як на “Етнографічній карті України і сумежних земель”, але є й різниця:

На *українсько-білоруському* етнічному пограниччі мішаними позначено території: Вигонівське озеро — Лунинець — Цна — Лань — Прип’ять — до Случа; Стародубщина (Північна Чернігівщина).

На *українсько-російському* етнічному пограниччі приєднано до української суцільної етнічної території український острів між Старим і Новим Осолом, зображено мішаною територією Мечетинська — правий берег Західного Манича, на схід від лінії Єя — Тихоріцьке – Краснодар.

На українській етнічній території позначено значно більшу кількість німецьких (у Галичині, на Волині, Південній Україні) і польських (у Галичині і на Волині) островів.

Дві інші карти, поміщені в “Атласі України і сумежних країв” — “Національності” (№ 11) і “Українці” (№ 12) і укладені крапковим способом, підтверджують правильність зображення української національної території на описаній вище карті.

№ 12 “Українці” — відтінками коричневої фарби показано розселення українців у відсотках до всього населення.

Карти № 10 і № 11 “Національності” було долучено також до розділу “Національні відносини” спільної праці українських вчених “Географія українських і сумежних земель” (Львів, 1938), що вийшла за редакцією В. Кубійовича. У цій праці В. Кубійович подає найбільш докладний опис українських етнічних меж [6, с. 7-16].

Правильність проведення західних українських етнічних меж на цих картах було підтверджено виданими пізніше докладними мапами “Лемківщина й Надсяння” (Краків, 1940), “Етнографічна карта Південно-Західньої України (Галичини)” (Вісбаден, 1953; 1983), де зображувалось розселення українців за громадами.

“Атлас України й сумежних країв” підняв престиж української географії та картографії на світовий рівень. Рецензії, опубліковані в українських та зарубіжних часописах [19, с. 68*; 37-39; 45], визначали його високе фахове виконання, підкреслювали наукове значення. “Атлас України й сумежних країв” став першою енциклопедією знань про Україну. Він не втратив своєї актуальності й сьогодні, про що наголошують у своїх наукових працях сучасні українські вчені, зокрема О. Шаблій [49, с. 57-57], І. Ковальчук [18, с. 69], Г. Колодій [19, с. 68] та інші.

Отже, етнокартографічні праці українських галицьких вчених В. Кубійовича, М. Кулицького та І. Зілинського показують динаміку зміни української національної території у міжвоєнний період. Вони були високо оцінені в Україні та світі; стали важливим джерелом не тільки для української географії чи мовознавства, але й для українознавства загалом; є неоціненним набутком для української науки і культури і на сьогодні не втратили своєї актуальності.

---

* Мова йде про високу оцінку “Атласу...” німецькими вченими.

1. Актуальні проблеми географічного українознавства на зламі тисячоліть (до 100-річчя від дня народження Володимира Кубійовича) : матеріали Міжнар. наук. конф. (Львів, 7-8 листоп. 2000 р.) // Праці Наукового товариства ім. Шевченка / за ред. *Олега Шаблія*. — Львів : Наукове товариство ім. Шевченка, 2003. — Т. XI. — 356 с.
2. Атлас України й сумежних країв / під заг. ред. *В. Кубійовича* ; Наукове Товариство ім. Шевченка. — Львів : Український Видавничий Інститут, 1937. — XLVIII с., 66 арк. карт.
3. Будівничі НТШ й ЕУД: Володимир Кубійович (1900–1985), Атанас Фіголь (1908–1993) : наук. зб. / упоряд. *Василь Маркус* ; Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці ; Редакція “Енциклопедії Української Діаспори”. — Київ ; Нью-Йорк ; Чикаго : Обереги, 1998. — 252 с. — (Бібліотека Української діаспори, кн. 4).
4. *Вісьтак О. І.* Карти населення в атласі В. Кубійовича / *О. І. Вісьтак* // Вісник геодезії і картографії. — 2000. — № 2. — С. 53-56.
5. *Володимир Кубійович* / упоряд. і вступ. ст. проф. *Олега Шаблія*. — Париж ; Львів : Фенікс, Українська академія друкарства, 1996. — Т. 1 : Наукові праці. — 800 с.
6. Географія українських і сумежних земель / опрацював і зредагував *Володимир Кубійович*. — Львів : Український Видавничий Інститут, 1938. — Т. 1 : Загальна частина. — 512 с.
7. *Дітчук І.* Дослідження життя й діяльності Володимира Кубійовича та популяризація його наукової спадщини в незалежній Україні / *І. Дітчук* // Історія української географії : [всєукр. наук.-теорет. часопис] / [редкол.: *О. І. Шаблій* (шеф-ред.), ... та ін. ; Укр. геогр. тов-во, Тернопіль. держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, Геогр. комісія Наук. тов-ва ім. Шевченка]. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2001. — Вип. 3. — С. 67-70.
8. *Дністрянський М.* Картографічна спадщина Володимира Кубійовича як джерело пізнання історичних етногеографічних процесів / *М. Дністрянський* // Історичне картознавство України : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. Грушевського, Львів. від-ня; Брандон. ун-т, Манітоба. Канада. — Львів ; Київ ; Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць, 2004. — С. 292-296.
9. Збірник пам'яті Івана Зілінського (1879–1952) : спроба реконструкції втраченого ювілейного збірника з 1939 р. / редакція: *Юрій Шевельов* (голов. ред.), *Олекса Горбач*, *Микола Мушинка* ; Наукове товариство ім. Шевченка. Філологічна секція. — Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто ; Львів : Наукове товариство ім. Шевченка, 1994. — 583 с.

10. *Зілинський І.* Границі бойківського говору (з картою) / *І. Зілинський.* — Самбір : [б. в.], 1938. — 13 с. — Відбитка з “Літопису Бойківщини”, ч. 10.
11. *Зілинський І.* Діалектологічна карта Лемківщини й сумежних говорів / *І. Зілинський.* — 1 : 400 000 // *Зілинський І.* Питання про лемківсько-бойківську мовну границю // *Lud słowiański : pismo poświęcone dialektologii i etnografii słowian.* — Kraków : Gebethner i Wolff, 1937. — Т. IV. — Zeszyt 1. — Dział A: Dialektologia. — S. A 75-A 101.
12. *Зілинський І.* До питання про діалектологічну класифікацію українських говорів / *Іван Зілинський.* — У Львові : Накладом Наук. Тов-ва ім. Шевченка, 1926. — 19 с. — (Ювілейний збірник Наукового Товариства імени Шевченка у Львові в п'ятдесятиліття основання. 1873–1923). — Відбитка.
13. *Зілинський І.* Карта українських говорів з поясненнями / *І. Зілинський.* — 1 : 4 000 000 // *Праці Українського Наукового Інституту.* — Варшава : Український Науковий Інститут, 1933. — Т. XIV : Серія фільологічна. — Кн. 3. — 20 с.
14. *Зілинський І.* Проба упорядкованя українських говорів / *Іван Зілинський* // *Привіт Іванови Франкови в сорокліте його письменської праці 1874–1914 : літ.-наук. зб.* — Львів : Накладом Ювілейного комітету, 1914.
15. *Історія української географії : [всеукраїнський науково-теоретичний часопис] / [редкол.: О. І. Шаблій (шеф-ред.) ... та ін.] ; Укр. геогр. тов-во, Тернопіль. держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, Геогр. комісія Наук. тов-ва ім. Шевченка].* — Тернопіль : Підручники і посібники, 2001. — Вип. 3. — 86 с.
16. *Історія української географії і картографії : матеріали наук. конф., привяч. 95-річчю від дня народж. проф. Володимира Кубійовича, Тернопіль, 25-26 грудня 1995 р. / [редкол.: Олег Шаблій (голова)] ; Тернопіль. держ. педагог. ін-т.* — Тернопіль : [б. в.], 1995. — 275 с.
17. *Кисілевський К.* Іван Зілинський / *К. Кисілевський* ; за ред. *М. І. Мандрика* ; Українська Вільна Академія наук. — Вінніпег : Накладом Української вільної Академії Наук, 1962. — 48 с. — (Українські вчені; ч. 11). — С. 37-42.
18. *Ковальчук І.* Значення “Географії українських й сумежних земель” та “Атласу України й сумежних країв” Володимира Кубійовича для розвитку сучасного географічного українознавства / *І. Ковальчук* // *Праці Наукового товариства ім. Шевченка / за ред. Олега Шаблія.* — Львів : Наукове товариство ім. Шевченка, 2003. — Т. XI. — С. 63-75.
19. *Колодій Г.* Діяльність Володимира Кубійовича в ділянці картографії / *Г. Колодій* // *Будівничі НТШ й ЕУД: Володимир Кубійович (1900–*

- 1985), Атанас Фіголь (1908–1993) : наук. зб. / упоряд. *Василь Маркус* ; Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці ; Редакція “Енциклопедії Української Діаспори”. — Київ ; Нью-Йорк ; Чикаго : Обереги, 1998. — С. 63-70.
20. *Колодій Г.* Картографія / *Г. Колодій* // Енциклопедія українознавства : словникова частина / Голов. ред. проф. д-р *Володимир Кубійович* ; Наукове Товариство ім. Шевченка. — [Мюнхен] : Молоде життя, [1955]. — Т. 3. — С. 977-982.
21. *Кубійович В.* Віросповідний і національний склад людности Холмщини і Підляшшя / *В. Кубійович* // III Український статистичний річник 1935 / ред. ком.: др. *В. Кубійович*, *Л. Лукасевич*, *Е. Чехович*. — Варшава ; Краків ; Львів : Видання Українського Економічного Бюро у Варшаві, 1935. — С. 246-252.
22. *Кубійович В.* Джерела до статистики людности українських земель / *В. Кубійович* // Другий річник Українського Економічного Бюро у Варшаві. — Варшава : Вид. укр. секції Славян. т-ва мистецтва і культури, 1934. — С. 17-21.
23. *Кубійович В.* Зміни в стані населення на українських землях в СССР за останні роки / *В. Кубійович* // *Mélanges de Géographie. Offerts par ses collègues et amis de l'étranger á M. Vaclav Švambera, Directeur de l'Institut de Géographie de l'Université Charles IV a Prague a l'occasion de son soixantedixieme anniversaire.* — Praha : l'Institut de Géographie de l'Université Charles IV, 1936. — S. 75-82.
24. *Кубійович В.* Людність [Холмщини і Підляшшя] / *В. Кубійович* // III Український статистичний річник 1935 / ред. ком.: др. *В. Кубійович*, *Л. Лукасевич*, *Е. Чехович*. — Варшава ; Краків ; Львів : Видання Українського Економічного Бюро у Варшаві, 1935. — С. 9-25.
25. *Кубійович В.* Людність Західної Волині (демографічний нарис) / *В. Кубійович* // Вістник : місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. — 1936. — Кн. 11. — С. 815-823.
26. *Кубійович В.* Людність Полісся (демографічний нарис) / *В. Кубійович* // Вістник : місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. — 1935. — Кн. 7-8. — С. 572-583.
27. *Кубійович В.* Національні відносини в Галичині в світлі перепису з 9.XII.1931 р. / *В. Кубійович* // Вістник : місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. — 1936. — Кн. 3. — С. 211-223.
28. *Кубійович В.* Територія і людність [України] / *В. Кубійович* // IV Український Статистичний річник 1936–1937 / ред. ком.: др. *В. Кубійович*, *Л. Лукасевич*, інж. *Є. Гловінський* ; Наукове Товариство ім. Т. Шевченка

- у Львові. — Варшава ; Львів : Видання Українського Економічного Бюро у Варшаві, 1937. — С. 4-26.
29. *Кубійович В.* Територія і людність українських земель / *В. Кубійович* // Другий річник Українського Економічного Бюро у Варшаві / ред. ком.: інж. *М. Захарченко* [та ін.]. — Варшава : Укр. Економ. Бюро, 1934. — С. 21-38.
30. *Кубійович В.* Територія й людність українських земель / *В. Кубійович*. — Львів : накладом фонду “Учітєся, брати мої” Ч. 3 (19), 1935. — 84 с. — (Науково-популярна бібліотека товариства “Просвіта”).
31. *Кубійович В.* Україна. Антропогеографія й демографія / *В. Кубійович* // Українська Загальна Енциклопедія : в трьох томах / під голов. ред. *І. Раковського*. — Львів ; Станиславів ; Коломия : Видання кооперативи “Рідна школа”, 1934. — Т. 3. — С. 409-423.
32. *Кубійович В.* Українська людність в Польщі в світлі перепису з дня 9.XII.1931 р. / *В. Кубійович* // Вісник : місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. — 1933. — Кн. 7-8. — С. 574-583.
33. *Кубійович В.* Українська національна територія / *В. Кубійович* // Вісник : місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. — 1934. — Кн. 3. — С. 192-202.
34. *Купчинський О.* Микола Кулицький — визначний український картограф 30-х — 40-х років ХХ століття / *О. Купчинський* // Історичне картознавство України : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелозн. ім. М. Грушевського, Львів від-ня; Брандон. ун-т, Манітоба, Канада. — Львів ; Київ ; Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць, 2004. — С. 297-317.
35. *Купчинський О.* Причинки до історії української картографії 1930–1940-х років. Микола Кулицький / *О. Купчинський* // *Marra mundi* : зб. наук. пр. на пошану Ярослава Дашкевича з нагоди 70-річчя. — Львів ; Київ ; Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коця, 1996. — С. 789-808.
36. *Купчинський О.* Славетний український географ і картограф Микола Кулицький / *О. Купчинський* // Питання історії, української і слов'янських мов та культури : зб. доп. і повід. — Львів : Наук. т-во ім. Шевченка, 1997. — С. 149-161. — (Праці секцій, конференцій, симпозіумів, круглих столів НТШ / Наук. т-во ім. Шевченка ; т. 5).
37. *Огоновський В.* Атлас України й сумежних країв ... : [рецензія] / *Володимир Огоновський* // Життя і знання : ілюстрований популярно-науковий журнал-місячник. — Львів : Просвіта, 1937. — Ч. 3. — С. 95-96.
38. *Огоновський В.* [Рецензія] / *Володимир Огоновський* // Просвіта : місячник освіти, виховання, культури. — Львів : Просвіта, 1937. —

- Ч. 7/12. — С. 161-162. — Рец. на кн.: Атлас України й сумежних країв під заг. ред. д-ра *Володимира Кубійовича*. — Львів, 1937.
39. *Огоновський В.* Атлас України й сумежних країв, під загальною редакцією д-ра Володимира Кубійовича. Львів, 1937 : [рецензія] / *В. Огоновський* // Сьогочасне й минуле : вісник українознавства. — Львів : Видає Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові за допомогою “Центросоюзу”, 1939. — Зш. 1. — С. 114-115.
40. *Падюка Н.* Карти М. Кулицького на сторінках українських часописів Галичини 30-х рр. ХХ ст. / *Неоніла Падюка* // Українська періодика : історія і сучасність : доп. та повідомл. восьмої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 24-26 жовт. 2003 р. / за ред. *М. М. Романюка* ; НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника, НДЦ періодики. — Львів, 2003. — С. 405-407.
41. *Падюка Н.* Картографічна тематика на сторінках часопису “Дзвони” / *Неоніла Падюка* // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника, НДЦ періодики. — Львів, 2000. — Вип. 7. — С. 338-347.
42. *Падюка Н.* Українські часописи Галичини 20-30-х рр. ХХ ст. про картографічні праці В. Кубійовича і М. Кулицького / *Неоніла Падюка* // Українська періодика : історія і сучасність : доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 17-18 трав. 2002 р. / за ред. *М. М. Романюка* ; НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника, НДЦ періодики. — Львів, 2002. — С. 327-333.
43. Професор Володимир Кубійович / упоряд. *О. Шаблій*. — Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. — 378 с. — (Постаті українського землезнання).
44. *Пшеп'юрська-Овчаренко М.* Іван Зілінський / *М. Пшеп'юрська-Овчаренко* // Україна. — Париж, 1952. — Ч. 8. — С. 679-681.
45. [Рецензія на Атлас України й сумежних країв. Львів. 1937] // Вісник : місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. — 1937. — Кн. 10. — С. 762-765.
46. *Сосса Р. І.* Історія картографування території України : підручник для студентів вищих навчальних закладів / *Р. І. Сосса*. — Київ : Либідь, 2007. — 334 с.
47. *Сосса Р. І.* Картографування території України: історія, перспективи, наукові основи / *Ростислав Сосса*. — Київ : Наукова думка, 2005. — 292 с.
48. *Шаблій О.* Володимир Кубійович : енциклопедія життя і творення / *О. Шаблій*. — Париж ; Львів : Фенікс, Українська академія друкарства, 1996. — 704 с.

49. *Шаблій О.* Володимир Кубійович і становлення та розвиток української картографії / *О. Шаблій* // Історія української географії : [всеукраїнський науково-теоретичний часопис] / [редкол.: *О. І. Шаблій* (шеф-ред.) ... та ін. ; Укр. геогр. тов-во, Тернопіль. держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, Геогр. комісія Наук. тов-ва ім. Шевченка]. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2001. — Вип. 3. — С. 52-58.
50. *Шаблій О.* Володимир Кубійович як картограф / *О. Шаблій* // Пам'ятки України : історія і культура. — 1996. — Чис. 2. — С. 117-126.
51. *Шаблій О.* Дослідження Володимиром Кубійовичем етнічної структури населення України та її регіонів / *О. Шаблій* // Демографічні дослідження : міжвід. зб. наук. праць / НАН України, Ін-т економіки. — Київ, 2000. — Вип. 22. — С. 247-258.
-

UKRAINIAN ETHNOCARTOGRAPHY OF HALYCHYNA IN 1930s

Neonila Padiuka

The ethnic maps of Ukrainian lands created by Ukrainian scholars of Halychyna V. Kubijowych, M. Kulyts'kyi, I. Zilyns'kyi in the 1930s are examined. Description of Ukrainian ethnic boundaries depicted in the mentioned maps is presented. Their scientific importance is indicated.

Keywords: *Ethnic maps, Ethn cartography, Ukrainian ethnic boundaries, V. Kubijowych, M. Kulyts'kyi, I. Zilyns'kyi.*

УКРАИНСКАЯ ЭТНОКАРТОГРАФИЯ ГАЛИЧИНЫ

30-х годов XX ст.

Неонилла Падюка

Исследуются этнические карты украинских земель, которые издали в 30-х гг. XX ст. украинские галицкие учёные В. Кубийович, Н. Кулыцкий, И. Зильинский. Подается описание украинских этнических границ, отраженных на этих картах. Определяется их научное значение.

Ключевые слова: *этнические карты, этнокартография, украинские этнические границы, В. Кубийович, М. Кулыцкий, И. Зильинский.*